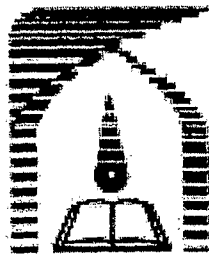

١٠١٢٤٩

دانشگاه تربیت مدرس
دانشکده علوم انسانی
پایان نامه دوره کارشناسی ارشد رشته ادبیات فارسی

نقد روانشناختی آثار بهرام صادقی با تکیه بر
نظریه‌ی یونگ

فاطمه عطوفی

استاد راهنما
خانم دکتر مریم مشرف

استاد مشاور
آقای دکتر ناصر نیکوبخت

موسسه مطالعات و پژوهش‌های ادبی
موسسه تحقیقات ادبی

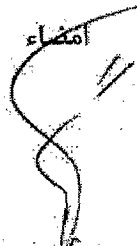

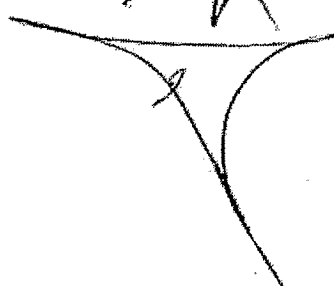
۱۳۸۷ / ۱۵ / ۲۲

فروردین ۱۳۸۷

۱۵۱۳۹۹

تأییدیه اعضای هیأت داوران حاضر در جلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد

اعضای هیأت داوران نسخه نهایی پایان نامه خانم فاطمه عطوفی دانشجوی کارشناسی ارشد رشته زبان و ادبیات فارسی تحت عنوان: نقد روانشناختی آثار بهرام صادقی با تکیه بر نظریه ی یونگ را از نظر فرم و محتوی بررسی نموده و پذیرش آن را برای تکمیل درجه کارشناسی ارشد پیشنهاد می کنند.

اعضای هیأت داوران	نام و نام خانوادگی	رتبه علمی	امضاء
۱. استاد راهنما	دکتر مریم مشرف	دانشیار	
۲. استاد مشاور	دکتر ناصر نیکویخت	دانشیار	
۳. استاد ناظر	دکتر سعید بزرگ بیگدلی	دانشیار	
۴. استاد ناظر	دکتر قدرت الله طاهری	استادیار	
۵. نماینده تحصیلات تکمیلی	دکتر سعید بزرگ بیگدلی	دانشیار	

آیین نامه چاپ پایان نامه‌های دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس

نظر به اینکه چاپ و انتشار پایان نامه‌های تحصیلی دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس، مبین بخشی از فعالیت‌های علمی- پژوهشی دانشگاه است بنابراین به منظور آگاهی و رعایت حقوق دانشگاه، دانش‌آموختگان این دانشگاه نسبت به رعایت موارد ذیل متعهد می‌شوند:

ماده ۱: در صورت اقدام به چاپ پایان نامه‌ی خود، مراتب را قبلاً به طور کتبی به "دفتر نشر آثار علمی" دانشگاه اطلاع دهد.

ماده ۲: در صفحه سوم کتاب (پس از برگ شناسنامه) عبارت ذیل را چاپ کند:
"کتاب حاضر، حاصل پایان نامه کارشناسی ارشد نگارنده در رشته زبان و ادبیات فارسی است که در سال ۱۳۸۷ در دانشکده علوم انسانی دانشگاه تربیت مدرس به راهنمایی سرکار خانم دکتر مریم مشرف، مشاوره جناب آقای دکتر ناصر نیکوبخت، از آن دفاع شده است.

ماده ۳: به منظور جبران بخشی از هزینه‌های انتشارات دانشگاه، تعداد یک درصد شمارگان کتاب (در هر نوبت چاپ) را به "دفتر نشر آثار علمی" دانشگاه اهدا کند. دانشگاه می‌تواند مازاد نیاز خود را به نفع مرکز نشر در معرض فروش قرار دهد.

ماده ۴: در صورت عدم رعایت ماده ۳، ۵۰٪ بهای شمارگان چاپ شده را به عنوان خسارت به دانشگاه تربیت مدرس، تأدیه کند.

ماده ۵: دانشجو تعهد و قبول می‌کند در صورت خودداری از پرداخت بهای خسارت، دانشگاه می‌تواند خسارت مذکور را از طریق مراجع قضایی مطالبه و وصول کند؛ به علاوه به دانشگاه حق می‌دهد به منظور استیفای حقوق خود، از طریق دادگاه، معادل وجه مذکور در ماده ۴ را از محل توقیف کتاب‌های عرضه شده نگارنده برای فروش، تأمین نماید.

ماده ۶: اینجانب فاطمه عطوفی دانشجوی رشته زبان و ادبیات فارسی مقطع کارشناسی ارشد تعهد فوق و ضمانت اجرایی آن را قبول کرده، به آن ملتزم می‌شوم.

نام و نام خانوادگی:

تاریخ و امضاء

۱۳۸۷/۲/۳۰
عطوفی

دستور العمل حق مالکیت مادی و معنوی در مورد نتایج پژوهشهای علمی

دانشگاه تربیت مدرس

مقدمه: با عنایت به سیاستهای پژوهشی دانشگاه در راستای تحقق عدالت و کرامت انسانها که لازمه شکوفای علمی و فنی است و رعایت حقوق مادی و معنوی دانشگاه و پژوهشگران، لازم است اعضای هیات علمی، دانشجویان، دانش آموختگان و دیگر همکاران طرح، در مورد نتایج پژوهشهای علمی و تحت عناوین پایان نامه، رساله و طرحهای تحقیقاتی با هماهنگی دانشگاه انجام شده است، موارد ذیل را رعایت نمایند:

ماده ۱- حقوق مادی و معنوی پایان نامه‌ها/ رساله‌های مصوب دانشگاه متعلق به دانشگاه است هر گونه بهره‌برداری از آن باید با ذکر نام دانشگاه و رعایت آیین نامه‌ها و دستور العملهای مصوب دانشگاه باشد.

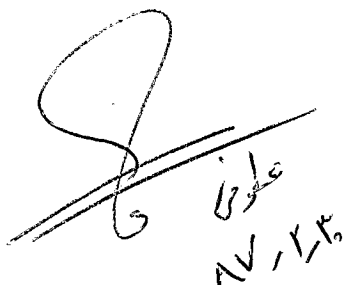
ماده ۲- انتشار مقاله یا مقالات مستخرج از پایان نامه/ رساله به صورت چاپ در نشریات علمی و یا ارائه در مجامع علمی می‌باید به نام دانشگاه بوده و **استاد راهنما** نویسنده مسئول مقاله باشند.

تبصره: در مقالاتی که پس از دانش آموختگی بصورت ترکیبی از اطلاعات جدید و نتایج حاصل از پایان نامه/ رساله نیز منتشر می‌شود نیز باید نام دانشگاه درج شود.

ماده ۳- انتشار کتاب حاصل از نتایج پایان نامه/ رساله و تمامی طرحهای تحقیقاتی دانشگاه باید با مجوز کتبی صادره از طریق حوزه پژوهشی دانشگاه و بر اساس آئین نامه‌های مصوب انجام شود.

ماده ۴- ثبت اختراع و تدوین دانش فنی و یا ارائه در جشنواره‌های ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی که حاصل نتایج مستخرج از پایان نامه/ رساله و تمامی طرحهای تحقیقاتی دانشگاه باید با هماهنگی استاد راهنما یا مجری طرح از طریق حوزه پژوهشی دانشگاه انجام گیرد.

ماده ۵- این دستورالعمل در ۵ ماده و یک تبصره در تاریخ ۱۳۸۴/۴/۲۵ در شورای پژوهشی دانشگاه به تصویب رسیده و از تاریخ تصویب لازم الاجرا است و هر گونه تخلف از مفاد این دستورالعمل از طریق مراجع قانونی قابل پیگیری خواهد بود. ۱۳۸۴/۶ پ

علوی
۸۷-۱-۳

تقدیم به زلال چشم‌های مادرم،
که نگاهش موج آرام بخش بی تابی‌هایم،

و

وجودش پناهگاه روزهای ناامیدی ام بود،

و

سختی‌هایم در کنار او آسانتر شد،
به پاس تمام عشق‌های پاک مادرانه اش.

با سپاس و قدردانی

از استاد محترم راهنما، سرکار خانم دکتر مریم مشرف
که در تمام مراحل تحقیق دلسوزانه یار و همراه من بودند،

و

استاد محترم مشاور، جناب آقای دکتر ناصر نیکوبخت
که مرا از راهنمایی‌های مفید خود بهره مند نمودند.

چکیده:

نقد روانشناختی یکی از رویکردهای علمی نقد است که آثار ادبی را بر پایه‌ی نظریات روانشناسانی چون فروید، یونگ و آدلر مورد ارزیابی قرار می‌دهد. این نقد در قرن بیستم پس از آنکه زیگموند فروید، علم روانکاوی را بنا نهاد و به تبیین ساختار روان و شخصیت انسان پرداخت، در حوزه‌ی ادبیات مطرح شد. از آنجا که اغلب آثار ادبی درباره‌ی انسان و شیوه‌ی رفتار او در زندگی است، این رویکرد خیلی زود مورد استقبال منتقدین قرار گرفت. علاوه بر فروید، یونگ و آدلر نیز که در زمینه‌ی شخصیت صاحب نظریه بودند، در نقد ادبی مطرح شدند؛ به طوری که در حوزه‌ی ادبیات جهان آثار ادبی زیادی بر پایه‌ی نظریات این سه روانشناس بنام مورد نقد و بررسی قرار گرفتند.

کارل گوستاو یونگ که در ابتدا از پیروان فروید بود، پس از مدتی همکاری با وی، به دلیل اختلاف نظر زیاد از او جدا شد و مکتب روانشناسی خود را با نام "روانشناسی تحلیلی" پایه گذاری نمود. یونگ روان را به دو بخش خودآگاه و ناخودآگاه تقسیم کرد و ناخودآگاه را شامل دو بخش فردی و جمعی دانست. کهن الگوها که از محتویات ناخودآگاه جمعی هستند از مهمترین مفاهیم نظریه‌ی یونگ است که در نقد ادبی بسیار مورد توجه قرار گرفتند. برخی از مهمترین این کهن الگوها عبارتند از: پرسونا یا نقاب، انیما یا همزاد مؤنث، انیموس یا همزاد مذکر، سایه، خویشتن و... علاوه بر کهن الگوها، فرآیند "فردیت یابی" نیز از مفاهیم مورد توجه در نقد ادبی محسوب می‌شود. در این فرآیند، شخصیت مسیر رشد روانی خود را مرحله به مرحله طی می‌کند تا تبدیل به انسانی کامل گردد.

بهرام صادقی یکی از برجسته ترین داستان نویسان معاصر است که با نگاه دقیق و تیزبین خود به موشکافی مسائل و مشکلات جامعه می‌پردازد و بازتاب آنها را در رفتار و روان شخصیت‌های داستان هایش به نمایش می‌گذارد و به همین دلیل می‌توان آثار او را از دیدگاه روانشناختی مورد تجزیه و تحلیل قرار داد. آثار صادقی عبارتند از: "سنگر و قمقمه‌های خالی" شامل ۲۴ داستان کوتاه و "ملکوت" که تنها داستان بلند اوست. در این تحقیق تعداد ده داستان کوتاه که از نظر بررسی مفاهیم روانشناسی یونگ مناسب تر به نظر می‌رسیدند، مورد نقد و بررسی قرار گرفته اند. این داستان‌ها به ترتیب زمان نگارش تنظیم شده اند.

در این پایان نامه، پس از فصل مقدمه و کلیات تحقیق، فصل دوم به معرفی بهرام صادقی اختصاص یافته است. در فصل سوم به توضیح نقد روانشناختی، نظریه‌های شخصیت از دیدگاه فروید، یونگ و آدلر و کاربرد هر یک از آنها در نقد ادبی پرداخته شده است. در فصل چهارم ده داستان کوتاه برگزیده شامل: فردا در راه است، وسواس، کلاف سردرگم، گرد هم، نمایش در دو پرده، قریب الوقوع، تدریس در بهار دل انگیز، اذان غروب، آوازی غمناک برای یک شب بی مهتاب و خواب خون مورد نقد و بررسی قرار گرفته‌اند و در فصل پنجم نتیجه گیری و دستاوردهای تحقیق بیان شده است.

کلید واژه: نقد روانشناختی، ادبیات داستانی معاصر، نظریه‌ی یونگ، کهن الگوها، فردیت یابی، بهرام صادقی.

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

فصل اول: مقدمه و کلیات تحقیق

- ۱-۱- مقدمه..... ۲
- ۲-۱- بیان مسأله..... ۴
- ۳-۱- اهداف تحقیق..... ۵
- ۴-۱- سؤال‌های تحقیق..... ۵
- ۵-۱- فرضیه‌های تحقیق..... ۶
- ۶-۱- پیشینه و ضرورت انجام تحقیق..... ۶
- ۷-۱- روش تحقیق..... ۶
- ۸-۱- مراحل انجام تحقیق..... ۷

فصل دوم: معرفی بهرام صادقی

- ۱-۲- زندگی نامه..... ۱۰
- ۲-۲- صادقی، روایت گر نسل شکست..... ۱۳
- ۳-۲- تأثیر پذیری صادقی از دیگر نویسندگان..... ۱۵
- ۴-۲- طنز، شاخصه‌ی اصلی سبک صادقی..... ۱۷
- ۵-۲- سال شمار زندگی و آثار بهرام صادقی..... ۱۹

فصل سوم: نقد روانشناختی

- ۱-۳- تعریف نقد..... ۲۳
- ۱-۱-۳- نقد روانشناختی..... ۲۳
- ۲-۳- زیگموند فروید..... ۲۵

- ۲۷-۱-۲-۳ انرژي رواني: غريزه ي زندگي و غريزه يا ميل مرگ.
- ۲۸-۲-۲-۳ سطوح ذهن: خودآگاه، نيمه خودآگاه، ناخودآگاه.
- ۳۱-۳-۲-۳ ساختار شخصيت: نهاد، من، فرامن
- ۳۳-۴-۲-۳ اضطراب
- ۳۴-۵-۲-۳ سازوکارهاي دفاعي
- ۳۶-۶-۲-۳ عقده ي ادبپ
- ۳۷-۷-۲-۳ مراحل رشد شخصيت
- ۳۸-۸-۲-۳ روش هاي سنجش شخصيت
- ۴۰-۹-۲-۳ تصور فرويد از ماهيت انسان
- ۴۰-۱۰-۲-۳ روانکاوي و متن ادبي
- ۴۱-۱۱-۲-۳ فرويد و ادبيات
- ۴۲-۱۲-۲-۳ کاربرد روانکاوي فرويد در نقد ادبي
- ۴۳-۱۳-۲-۳ بررسي و تحليل متن از ديدگاه روانکاوي فرويد.
- ۴۳-۱-۱۳-۲-۳ هملت و عقده ي ادبپ
- ۴۵-۳-۳ آلفرد آدلر
- ۴۶-۱-۳-۳ احساس كهتري: منبع تلاش انسان
- ۴۶-۲-۳-۳ علل احساس كهتري
- ۴۷-۳-۳-۳ تلاش براي برتري: هدف نهايي زندگي انسان
- ۴۹-۴-۳-۳ سبك زندگي: سلطه گر، گيرنده، اجتناب كننده، سودمند اجتماعي
- ۵۰-۵-۳-۳ روش هاي سنجش شخصيت
- ۵۳-۶-۳-۳ آدلر و ادبيات: از احساس كهتري تا خيالبافي
- ۵۴-۷-۳-۳ کاربرد روانشناسي فردي آدلر در نقد ادبي
- ۵۵-۸-۳-۳ تحليل و بررسي متن از ديدگاه روانشناسي فردي آدلر.
- ۵۵-۱-۸-۳-۳ راسكل نيكف، تصوير يك روان بزهكار.

- ۵۹-۴-۳ کارل گوستاو یونگ ۵۹
- ۵۹-۴-۳-۱ انرژی روانی: اضداد، هم ارزی، آنتروپی ۵۹
- ۶۱-۴-۳-۲ ساختار شخصیت: خودآگاه، ناخودآگاه ۶۱
- ۶۲-۴-۳-۱-۲-۲ خودآگاه ۶۲
- ۶۲-۴-۳-۱-۱-۲-۲ من ۶۲
- ۶۲-۴-۳-۲-۱-۲-۲ نگرش ها: برون گرایی و درون گرایی ۶۲
- ۶۳-۴-۳-۱-۲-۳ کارکردهای روان: حسی، شهود، تفکر، احساس ۶۳
- ۶۴-۴-۳-۲-۲-۲ ناخودآگاه ۶۴
- ۶۵-۴-۳-۱-۲-۲-۲ ناخودآگاه فردی ۶۵
- ۶۵-۴-۳-۱-۱-۲-۲-۲ عقده ۶۵
- ۶۶-۴-۳-۲-۲-۲-۲ ناخودآگاه جمعی ۶۶
- ۶۶-۴-۳-۱-۲-۲-۲-۲ کهن الگوها، صور مثالی یا صورتهای ازلی ۶۶
- ۶۷-۴-۳-۳-۴-۳ نقاب یا پرسونا ۶۷
- ۶۸-۴-۳-۵-۴-۳ انیما و انیموس ۶۸
- ۶۹-۴-۳-۶-۴-۳ سایه ۶۹
- ۶۹-۴-۳-۷-۴-۳ خویشتن ۶۹
- ۷۰-۴-۳-۸-۴-۳ مراحل رشد شخصیت ۷۰
- ۷۱-۴-۳-۹-۴-۳ فرآیند تفرد یا فردیت یابی ۷۱
- ۷۲-۴-۳-۱۰-۴-۳ روشهای سنجش شخصیت ۷۲
- ۷۳-۴-۳-۱۱-۴-۳ تصور یونگ از ماهیت انسان ۷۳
- ۷۴-۴-۳-۱۲-۴-۳ یونگ و ادبیات ۷۴
- ۷۵-۴-۳-۱۳-۴-۳ کاربرد روانشناسی تحلیلی یونگ در نقد ادبی ۷۵
- ۷۶-۴-۳-۱۴-۴-۳ تحلیل و بررسی متن از دیدگاه روانشناسی تحلیلی یونگ ۷۶
- ۷۶-۴-۳-۱-۱۴-۴-۳ براون، نیکمرد جوان و شکست در تفرد ۷۶

فصل چهارم: نقد روانشناختی آثار برگزیده

- ۱-۴- فردا در راه است ۸۰
- ۲-۴- وسواس ۹۱
- ۳-۴- کلاف سردرگم ۹۹
- ۴-۴- گرد هم ۱۰۵
- ۵-۴- نمایش در دو پرده ۱۱۵
- ۶-۴- قریب الوقوع ۱۲۴
- ۷-۴- تدریس در بهار دل انگیز ۱۳۴
- ۸-۴- اذان غروب ۱۴۱
- ۹-۴- آوازی غمناک برای یک شب بی مهتاب ۱۴۸
- ۱۰-۴- خواب خون ۱۵۹

فصل پنجم: نتایج و دستاوردهای تحقیق

- ۱-۵- نتایج و دستاوردهای تحقیق ۱۷۳
- ۲-۵- پیشنهادها ۱۸۳
- فهرست منابع ۱۸۴
- چکیده انگلیسی ۱۸۸

فصل اول

مقدمه و کلیات تحقیق

۱-۱- مقدمه

بهرام صادقی در سال ۱۳۱۵ در اصفهان دیده به جهان گشود. او یکی از نویسندگان بنام دهه‌ی سی و چهل است که تأثیر بسزایی در ادبیات داستانی معاصر ایران گذاشته است. از او اثر به یادگار مانده است؛ یکی، مجموعه‌ی "سنگر و قمقمه‌های خالی" شامل ۲۴ داستان کوتاه و دیگری داستان بلند "ملکوت". علاوه بر این دو اثر، از وی داستان‌های کوتاه دیگری در روزنامه‌ها و مجلات زمان خودش به چاپ رسیدند که در مجموعه داستان‌های کوتاه "سنگر و قمقمه‌های خالی" نیامده‌اند. این داستان‌های کوتاه به همراه تعدادی از داستان‌های نیمه تمام، دست نوشته‌ها، نامه‌ها و مصاحبه‌های بهرام صادقی با نشریات، توسط محمدرضا اصلانی در کتابی با عنوان "بازمانده‌های غریبی آشنا" برای علاقه‌مندان گردآوری شده است. صادقی فعالیت ادبی خود را با سرودن شعر آغاز کرد و قبل از آنکه داستان‌نویس باشد، شاعر بود ولی در هیچ جا به عنوان شاعر از او یاد نمی‌شود. تأثیر صادقی در داستان‌نویسی و آثار اندک ولی تأثیر گذارش، قدرت شاعری‌اش را آنچنان تحت الشعاع قرار داده که او را بیشتر در شمار داستان کوتاه‌نویسان قرار داده است تا شاعران. اشعار او که با نام مستعار در مجلات آن زمان به چاپ می‌رسید نیز در کتاب مذکور جمع‌آوری شده‌اند. صادقی در آذر ماه ۱۳۶۳ دیده از جهان فرو بست.

در این تحقیق برخی از آثار صادقی از دیدگاه نقد روانشناختی و با تکیه بر نظریات یونگ مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. اما قبل از بررسی این داستان‌ها از آنجا که در زمینه‌ی نقد روانشناختی کار جدی و پرمایه‌ای که اطلاعات لازم و تعاریف اولیه روانشناسی شخصیت، تا آنجا که به حوزه‌ی ادبیات مربوط باشد، انجام نشده بود، فصلی مجزا برای تبیین مبحث روانشناسی شخصیت در نظر گرفته شد. در این فصل، اصول اولیه و اساسی نظریه‌های شخصیت از دیدگاه سه نظریه پرداز مطرح در نقد ادبی؛

یعنی: فروید، یونگ و آدلر و بیان رابطه‌ی میان این نظریه‌ها و ادبیات و چگونگی کاربرد آنها توضیح داده شده است.

این پایان نامه در پنج فصل نوشته شده است: در فصل اول به بیان مقدمه و کلیات تحقیق پرداخته شده است. فصل دوم مربوط به زندگی نامه و سبک نویسندگی بهرام صادقی است و به منظور آشنایی بیشتر با وی نوشته شده است.

فصل سوم به توضیح نقد روانشناختی و تبیین اصول اولیه و تعاریف کلیدی روانشناسی شخصیت اختصاص یافته است. در این فصل پس از تعریف نقد روانشناختی، نظریه‌های شخصیت فروید، یونگ و آدلر بیان گردیده و در پایان مبحث مربوط به هر روانشناس، نمونه‌ای عملی از نقدهای انجام شده در چهارچوب آن نظریه آمده است تا کاربرد این نظریات ملموس تر گردد.

در فصل چهارم ده داستان کوتاه برگزیده از میان آثار صادقی مورد نقد و بررسی قرار گرفته که به ترتیب زمان نگارش مرتب شده‌اند. از آنجا که در این مجال اندک بررسی تمام آثار صادقی ممکن نبود، از میان داستان‌های کوتاه مجموعه‌ی "سنگر و قمقمه‌های خالی" این ده داستان که از نظر تحلیل روانشناختی مناسب تر به نظر می‌رسیدند و به خصوص تبیین مفاهیم کهن الگویی یونگ در آنها میسر می‌نمود، انتخاب شدند. در تحلیل این آثار از مفاهیم ساختار شخصیت فروید نیز در کنار مفاهیم کهن الگویی و فرآیند "فردیت یابی" یونگ استفاده شده ولی نظریات آدلر در آنها لحاظ نگردیده است. زیرا مفاهیم مربوط به نظریه‌ی شخصیت آدلر در این داستان‌ها نمود کافی برای تجزیه و تحلیل نیافته‌اند. با این حال اگر ملاحظه می‌شود که این مبحث با آنکه در نقد و بررسی آثار مورد استفاده قرار نگرفته است، در فصل مربوط به نقد روانشناختی آمده به آن دلیل است که در بیشتر کتاب‌های نقد ادبی با آنکه مرتباً در کنار یونگ و فروید از آدلر نام برده می‌شود، هیچ توضیحی در مورد اصول بنیادی نظریه‌ی او و کاربرد آنها در نقد ادبی داده نمی‌شود و در این تحقیق که سعی شده است مباحث مربوط به نظریه‌های شخصیت کامل و جامع باشد، عدم توضیح مکتب روانشناسی آدلر کم لطفی مضاعفی می‌نمود. بنابراین برای تکمیل مبحث نقد روانشناختی و آشنایی بیشتر علاقه‌مندان نقد ادبی با آدلر، نظریه‌ی او نیز در کنار نظریات یونگ و فروید آورده شده است.

در نقد این داستان‌ها شیوه‌ی کار به این صورت بوده است که ابتدا خلاصه‌ی داستان آورده شده،

سپس درونمایه‌ی داستان بررسی شده و پس از آن طرح داستان تبیین شده است. پس از توضیح طرح، شخصیت‌های داستان، بر اساس آنچه در متن آمده، بررسی شده‌اند و در پایان به تجزیه و تحلیل داستان با توجه به مفاهیم ساختار شخصیت فروید و با تکیه بر مفاهیم کهن الگویی و فرآیند "فردیت یابی" یونگ پرداخته شده است. در واقع بررسی و نقدی که در پایان هر بخش انجام گردیده، نتیجه و حاصل توضیحات قبل از خود است که با تمرکز بر روانشناسی یونگ صورت گرفته است. به همین ترتیب همه‌ی ده داستان مورد نقد و بررسی قرار گرفته‌اند و در فصل پنجم به بیان نتیجه‌گیری نهایی و دستاوردهای تحقیق و ارائه‌ی پیشنهادها پرداخته شده است.

هدف اصلی این پایان نامه آشنایی هر چه بیشتر و دقیق‌تر با مبحث نقد روانشناختی و اهمیت آن در ادبیات داستانی و به کارگیری عینی این نقد در ادبیات معاصر بوده است. اگر چه در این فرصت اندک تمام تلاش خود را برای هر چه بهتر و مستدل‌تر ارائه دادن این مبحث به کار بسته ایم، آنچه مسلم است این تحقیق خالی از اشکال و ایراد نیست و نیازمند مطالعه و تأمل نقادانه از سوی خوانندگان و صاحب‌نظران است. امیدوارم این کار کوچک الهام بخش کارهای بزرگتری باشد که ما را هر چه بیشتر به سمت نقد علمی و عملی در ادبیات داستانی سوق دهد.

۱-۲- بیان مسأله

نقد روانشناختی یکی از دیدگاه‌های نقد ادبی است که در آن اثر ادبی با توجه به آراء و عقاید روانشناسانی چون فروید، آدلر و یونگ بررسی می‌گردد. این نوع نقد در قرن بیستم با نظریه‌ها و آرای فروید و پیروانش در ادبیات مطرح شد. اساسی‌ترین نظریه‌ی فروید در باب روانشناختی تأکید او بر "ضمیر ناخودآگاه" و "اصل لذت" است. فروید معتقد است که منشأ تمام اختلالات شخصیتی و رفتاری انسان سرکوب امیال جنسی است زیرا این میل که از "نهاد" یا "لیبیدو" سرچشمه می‌گیرد، منشأ حیات انسان است و با سرکوب کردن آن، انسان دچار عقده و مشکلات روانی می‌شود. درست در همین جاست که یونگ و آدلر که از پیروان فروید بودند با او اختلاف نظر پیدا کردند و راه خود را از وی جدا نمودند. آدلر منشأ اختلالات رفتاری و شخصیتی انسان را "احساس کهنتری" می‌داند و یونگ اصطلاحات مهمی چون "ناخودآگاه جمعی"، "درونگرایی"، "برونگرایی" و "صور اساطیری یا کهن الگوها"

را مطرح می‌کند. از نظر یونگ چند کهن الگو در آثار ادبی بسیار مورد توجه قرار دارند، از جمله: پرسونا یا نقاب، انیما یا همزاد مؤنث، انیموس یا همزاد مذکر، سایه، خویشتن، پیر فرزانه، قهرمان و کهن الگوی کاوش یا سفر. همچنین یونگ افراد را از نظر شخصیتی به دو گروه اصلی درونگرا و برونگرا تقسیم می‌کند و برای هر گروه خصوصیات ویژه‌ای قائل می‌شود.

بهرام صادقی از جمله نویسندگان ممتازی است که داستان‌های او مانند همه‌ی آثار ادبی ارزشمند دیگر، علاوه بر سطح ظاهری، از لایه‌های عمیق و درونی تری برخوردار است. همچنین صادقی نویسنده‌ای است که به بررسی مسائل و مشکلات اجتماعی زمانه‌ی خود پرداخته و تأثیر آنها را در روح و روان شخصیت‌هایش به تصویر کشیده است. بنابراین داستان‌های او این قابلیت را دارند تا از دیدگاه روانشناختی مورد بررسی قرار گیرند و از این طریق می‌توان نکات تازه و جدیدی را از لایه‌های خطوط داستان‌های او کشف نمود. اگر چه آثار صادقی را بر اساس هر سه دیدگاه روانشناختی می‌توان تجزیه و تحلیل کرد، دیدگاه یونگ به دلیل مطرح کردن کهن الگوها و حضور پر رنگ برخی از این کهن الگوها در بعضی آثار صادقی و مطرح کردن فرآیند " فردیت یابی"، مناسب تر به نظر می‌رسد. در این تحقیق قصد داریم تا تعدادی از آثار صادقی را که از قابلیت بیشتری برای بررسی روانشناختی برخوردار هستند، انتخاب کرده و با توجه به مفهوم ساختار شخصیت در نظریه فروید و با تکیه بر مفاهیم کهن الگویی یونگ تجزیه و تحلیل نماییم.

۱-۳- اهداف تحقیق

۱. ارائه‌ی نقد عملی بر مبنای رویکرد نقد روانشناختی.
۲. کمک به توسعه و تعمیق ادبیات داستانی در جریان نقد ادبی ایران.
۳. معرفی و آشنایی هر چه بیشتر با صاحبان سبک در ادبیات داستانی ایران.
۴. خوانش لایه‌های زیرین و عمیق تر آثار صادقی.

۱-۴- سؤال‌های تحقیق

۱. چرا آثار بهرام صادقی قابلیت نقد روانشناختی را دارد؟

۲. کدام رویکرد نقد روانشناختی در نقد و بررسی آثار صادقی مناسب تر است؟

۳. کدام بخش از مفاهیم نظریه‌ی یونگ در داستان‌های صادقی نمود بیشتری یافته است؟

۴. توجه به ابعاد روانی چگونه در ساختمان داستان‌های او منعکس شده است؟

۱-۵- فرضیه‌های تحقیق

۱. چون در اغلب آثار صادقی به مسائل روحی و روانی شخصیت‌ها توجه ویژه‌ای شده است، قابلیت نقد روانشناختی در آنها زیاد است.

۲. آثار صادقی با رویکردهای نظریه‌ی یونگ بهتر تفسیر می‌شوند.

۳. مفاهیم و تصاویر کهن الگویی و فرآیند تفرد در برخی داستان‌های صادقی بازتاب بیشتری دارند.

۴. توجه به مسائل درونی و روانی شخصیت‌ها در برخی داستان‌های صادقی عامل پیچیدگی و ابهام در ساختار آنها بوده است.

۱-۶- پیشینه و ضرورت انجام تحقیق

در نقدهایی که از آثار بهرام صادقی به عمل آمده اگر چه گاهی از منظر روانشناسی هم به بعضی از آثار او نگاه شده است، این آثار به طور علمی و دقیق و بر مبنای یک نظریه‌ی خاص تجزیه و تحلیل نشده‌اند. تنها نقد روانشناختی علمی، نقد داستان بلند "ملکوت" از محمد صنعتی است. بنابراین از آنجا که آثار بهرام صادقی از جمله آثار باارزش ادبیات داستانی به شمار می‌رود و این قابلیت را دارد که از دیدگاه روانشناختی مورد بررسی قرار بگیرد، انجام این گونه تحقیقات به نظر لازم و ضروری می‌رسد.

۱-۷- روش تحقیق

این تحقیق به روش اسنادی و تحلیلی انجام شده است.

۱-۸- مراحل انجام تحقیق

ابتدا آثار بهرام صادقی و کتاب‌هایی که درباره‌ی این نویسنده نوشته شده بودند به طور کامل مطالعه شد و مشخص گردید این آثار قابلیت بررسی روانشناختی را دارند ولی از آنجا که فرصت مطالعاتی اندک و محدود بود، از میان این آثار ده داستان کوتاه که بیشترین قابلیت را در این زمینه داشتند انتخاب گردید. سپس به بررسی و تعریف نقد روانشناختی در کتاب‌های مرجع پرداخته شد و پس از مشخص شدن تعریف دقیق نقد روانشناختی و روشن شدن دیدگاه‌های اصلی و مطرح (فروید، یونگ و آدلر) در این زمینه، به بررسی این دیدگاه‌ها در کتاب‌های مرجع روانشناسی پرداخته شد. در این بخش از آنجا که مهمترین مسأله در ادبیات و نقد ادبی مربوط به شخصیت است، اصول اولیه و بنیادی این مکاتب روانشناسی، یعنی نظریه‌های شخصیت بررسی و رابطه‌ی این مکاتب با ادبیات و نقد توضیح داده شد؛ و برای آنکه کاربرد این دیدگاه‌های روانشناختی در زمینه‌ی نقد مشخص گردد، نمونه‌ای از نقدهایی که در چهارچوب این دیدگاه‌ها انجام شده بود بیان گردید. سپس با توجه به تعاریف ارائه شده در زمینه‌ی روانشناسی، به تجزیه و تحلیل آثار برگزیده‌ی بهرام صادقی با تأکید بر نظریات یونگ پرداخته شد. و در پایان، نتیجه‌گیری و دستاوردهای تحقیق بیان گردید.

فصل دوم

معرفی بهرام صادقی